

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

УДК 94(477)

Віталій Стецкевич

КУНИЦЬКИЙ М. П. "СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ РАЙХСКОМІСАРІАТУ "УКРАЇНА" (1941–1944 РР.)"

Прорецензовано монографію М. Куницького "Соціально-правовий статус місцевого населення Райхскомісаріату "Україна" (1941–1944 рр.)"

Ключові слова: монографія, соціально-правовий статус Райхскомісаріат "Україна", населення, правове поле.

В українському історіописанні війни тематика про долю і життя людності краю під окупацією зазвичай досліджувалася в річищі цивільної історії. Це був усталений і традиційний підхід; навіть історико-партійна література радянської доби такі сюжети оминала. Як, до речі, і воєнно-історична. А статус (у тому числі й правовий) населення на всіх підокупаційних теренах – що під нацистами, що під румунами – лапідарно і промовисто позначався як рабський з усіма його ознаками, характеристиками й наслідками. А між тим уся така тематика вимагала не лише історичного осмислення, але й правового аналізу бо ця проблематика лежить на перетині принаймні двох наук – історії і правознавства. Монографія М. Куницького якраз і демонструє виразно синтетичний міждисциплінарний підхід до осягнення теми в історико-правовому полі. І це перший, але не останній, позитив цієї роботи. Але такий кут зору на проблему вимагав і відповідної технології дослідження – від методології до методики, – певної джерельної бази, але ще й відповідної інтелектуальної (та й фахової) підготовки автора та його, так би мовити, поліфонічної візії цієї проблеми.

Аналіз тексту монографії показує, що М. Куницький впорався з завданням і владо виписав "правове поле" (якщо його тільки можна так назвати) в якому окупанти діяли, а місцева людність – жила в зоні Райхскомісаріату "Україна", та механіку регулятивного тиску на місцеву людність. На думку автора монографії, таке "правове поле" створювало, за задумом окупантів, своєрідний механізм "легітимізації" нацистського режиму та своєрідну систему залучення місцевого населення до співпраці аж до повномасштабної колаборації. До речі, співпраця-колаборація сприяла зміні соціального статусу і піднімала таких "підручних нової влади" на вищі щаблі, що мало слугувати таким собі агітаційно-пропагандистським взірцем для решти населення.

Доволі переконливо виглядають новели монографії, в яких йдеться про створення та функціонування окупаційної адміністрації, впровадження та регулювання нацистського правопорядку й німецької зони юрисдикції; ґрунтовно показано й спроби окупаційного режиму засвідчити місцевому населенню свою "справедливість" – та ба! – навіть певну лояльність. Реалізація таких задумів і дій, як пише М. Куницький, лежала на шляху запровадження німецьких законів та створення цілої низки установ, які повинні були створювати своєрідний, окупаційний за визначенням, режим "правопорядку": йдеться про юридичні консультації, адвокатські і нотаріальні контори, загони жандармерії, а також судові інституції – цивільні (шліфени) і кримінальні (шафени). Назагал уся ця система органів "правопорядку" мала компетенцію встановлювати опікунство, оформлювати акти про всиновлення, шлюб чи розлучення; вирішували майнові спори, поновлювали документи тощо. А до того ж вони мали засвідчити перед місцевим населенням "справедливість" окупантів та їх прагнення до встановлення "німецького порядку". Щодо судової системи окупаційної влади варто наголосити, що автор переконливо доводить: вона була спрямована винятково на вирішення проблем місцевої людності, але не торкалася проблем (суперечок) між окупантом і уярмленим мешканцем: юрисдикція цих судів не поширювалася на окупантів-арійців, а лише на "тубільців". І це була одна із виразних ознак окупаційної політики нацистського штибу, яка по суті означала неприховану расову сегрегацію.

Додамо до цього, що в Райхскомісаріаті "Україна" широко застосовувалася й практика позасудових вироків та засобів впливу на місцеву спільноту; запроваджена була й система колективної відповідальності та заручництва, про що не забув сказати автор монографії.

І хоча окупаційне законодавство і відповідна система інституцій в Райхскомісаріаті "Україна", за М. Куницьким, так і не були до кінця розбудовані, але й те, що було створено, цілеспрямовано працювало лише на уярмлення і визискування людності краю та створення видимості мінімуму "правопорядку", а неадекватно високий рівень юридичних санкцій "примушував місцевий соціум безумовно коритися німецькій владі" (с. 309). Загалом уся система заходів окупаційної влади (від чинного законодавства до системи оподаткування), дія її репресивної машини створювали в

Райхскомісаріаті "Україна" суцільну зону безправ'я і були спрямовані не на розвиток краю, а на його експлуатацію та придушення будь-яких проявів спротиву "новому порядку".

Досить вдало у фактографічних вимірах виписано в монографії роботу владних інституцій окупаційного режиму; ця новела виглядає вельми переконливо і головню завдяки солідному джерельному підґрунтю. До речі, джерела – це сильна сторона усієї монографії – вона базується на десятках і десятках архівних справ, більшість з яких уведено до наукового обігу вперше. І це надає праці вагомості і виразно працює на її позитивну оцінку.

Але й та джерельна основа, на якій базується монографія М. Куницького дала йому можливість поповнити фактографію проблеми та приростити нові наукові знання і, перш за все, ті з них, що додають до історіографії про соціально-правовий статус населення в Райхскомісаріаті "Україна". На загал, як впливає з контексту цієї монографії, статус населення можна позначити одним словом – "безправний". І, хоча М. Куницький вважає таке означення "аморфним" і таким, що прийшло з арсеналу радянської пропаганди, але рецензент схильний вважати, що це означення не суперечить реаліям того часу, а отож має право на використання в науковій літературі. І це попри те, що, як пише автор (і тут рецензент погоджується з ним), окупанти намагалися надати населенню бодай мінімум ("minimum-minorum") юридичних послуг. Та всі вони вкупі з цілою системою заходів чужинського режиму працювали перш за все на функціонування окупаційного апарату, встановлення "нового порядку", упокорення людності, викорінення всього радянського, проведення жорстоких "зачисток" з метою винищення євреїв, комісарів, неблагодійних елементів та забезпечення певної лояльності і законслухняності місцевого населення, але насправді, як показав досвід життя місцевої людності під окупантами, такої законслухняності окупанти так і не досягли. І зміст монографії М. Куницького це переконливо доводить. Більше того, автор наполегливо проводить думку, що й усі такі заходи (нормативно-правового штибу) не сприяли покращенню соціально-правового статусу українського населення. Навпаки. Воно усвідомлювало свою уярмленість і повне безправ'я, що зрештою і обумовило його поведінку; міру лояльності і спротив в усіх його проявах, готовність (чи радше б сказати – неготовність) до співпраці з окупаційною владою тощо. Звідси й системна політична криза окупаційного режиму в ході встановлення "нового порядку" і рецензент погоджується з думкою М. Куницького, що вона розпочалася буквально з перших днів окупації, а передумовами такої стала наявність "глибокого, антоганістичного за своєю сутністю протистояння між окупаційною владою та місцевим цивільним населенням, яке динамічно поглиблювалося".

Загалом праця М. Куницького читається доволі легко; написана вона доброю українською мовою і має всі атрибути наукової монографії: наразі маємо солідну фактографію, але поряд з нею і добру аналітику, роздуми, узагальнення та власні висновки, що сукупно й дає підстави рецензенту зробити висновок про питомо авторський продукт яким і є праця М. Куницького. Та чи дає вона прирощення нових знань в царині історії України в добу окупації? Чи все в ній гармонійне й dokonano точно виписане й оформлене? Маємо переконання, що на загал це – завершений науковий "продукт", який додає нові знання в загальну картину буття людності в Райхскомісаріаті "Україна" і зокрема – його соціально-правового статусу. Що ж до "гармонійності" всіх складових елементів цієї монографії, то рецензенту видається, – що М. Куницький не завжди чітко розставив акценти в оцінці політики окупаційного режиму який, на наш погляд, власне і "загнав" населення у стан підданих, але не громадян Раєйху і повністю позбавив їх права бути суб'єктами влади. Дещо спрощено і схематично виглядають в монографії аналіз джерел та історіографічний огляд. Та втім, це – не вирок, а лише суб'єктивні зауваження-рекомендації автора рецензії.

Виталий Стецкевич

**КУНИЦКИЙ М. П. "СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС МЕСТНОГО НАСЕЛЕНИЯ
РАЙХСКОМИСАРИАТА "УКРАИНА" (1941–1944 ГГ.)"**

Прорецензирована монография М. Куницкого "Социально-правовой статус местного населения Райхскомисариата "Украина" (1941–1944 гг.)"

Ключевые слова: монография, социально-правовой статус Райхскомисариат "Украина", население, правовое поле.

Vitaly Stetskevych

**KUNITSKY M. "SOCIO-LEGAL STATUS OF THE LOCAL POPULATION
REICHSKOMMISSARIAT "UKRAINE" (1941–1944)"**

Peer-reviewed M. Kunitsky monograph "Social and legal status of the local population Reichskommissariat "Ukraine" (1941–1944)".

Key words: monograph, social and legal status Reichskommissariat "Ukraine", the public, the legal field.